

Krzysztof Sidorkiewicz

Wybrane organizacje Polaków w odrodzonej Republice Litewskiej - cele i działalność

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 479-488

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krzysztof Sidorkiewicz

**Wybrane organizacje Polaków
w odrodzonej Republice Litewskiej
— cele i działalność**

Polacy żyjący w Litewskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej przez wiele dziesięcioleci pozbawieni byli możliwości decydowania o własnym losie. Podobnie jak całe społeczeństwo funkcjonowali w państwie totalitarnym i obce im było pojęcie społeczeństwa obywatelskiego. Dopiero okres odrodzenia narodowego na Litwie w latach 1988—1989 zaktywizował zamieszkałą tam społeczność Polaków. W krótkim czasie powstało wiele organizacji, które miały różny charakter — zawodowy, społeczny, kulturalny, kombatancki. Ich aktywność zależała w dużym stopniu od ludzi, którzy tworzyli te formy organizacyjne.

Autor zdecydował się przedstawić działalność następujących organizacji polskiej inteligencji na Litwie: Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Polskich na Litwie, Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy, Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Polską Macierz Szkolną” oraz Związek Prawników Polaków na Litwie. Ich rola dla społeczności polskiej była bardzo duża — z jednej strony inspirowały różne działania, z drugiej zaś w sposób praktyczny pomagały rodakom na Litwie.

Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Polskich na Litwie, zarejestrowane w 1996 r., w swej pracy nawiązywało do tradycji międzywojennej i działającego przed 1939 r. Stowarzyszenia Techników Wileńskich, dzięki inicjatywie którego powstała na Holenderni Szkoła Techniczna im. Józefa Piłsudskiego.

Pierwsza siedziba Stowarzyszenia mieściła się na „Zwierzyńcu” w Wilnie. W chwili rejestracji liczyło trzynastu członków, natomiast w 2001 r. zarejestrowanych było ponad sto osób. Wielu Polaków współpracowało ze stowarzyszeniem, ale do niego nie należało.

Jak zapisano w statucie, Stowarzyszenie było organizacją apolityczną, która miała działać w zgodzie z prawem litewskim i opierać się na pracy społecznej ogółu członków. Głównym celem stowarzyszenia było propagowanie i popularyzowanie wiedzy technicznej na Litwie oraz podwyższanie poziomu technicznego oraz walka z bezrobociem. Organizacja miała szkolić fachowców z wszelkich dziedzin technicznych, organizować wystawy techniczne i handlowe, zakładać szkoły techniczne, stworzyć i prowadzić bank informacji technicznej, popierać twórczość amatorską i samokształcenie techniczne obywateli Litwy, a także prowadzić działalność doradczą i wydawniczą, założyć i prowadzić fundację wspierania nauki i techniki. Aby osiągnąć wyznaczone cele, Stowarzyszenie współpracowało z organizacjami państwowymi, administracyjnymi, ruchami społecznymi oraz organizacjami polonijnymi. Poza tym Stowarzyszenie miało organizować czyny społeczne i konferencje naukowo-techniczne. Do Stowarzyszenia mógł należeć każdy mieszkaniec Litwy, który uznawał jego

cele i zadania, a także zakłady pracy, szkoły techniczne firmy, spółki krajowe i zagraniczne. Stowarzyszenie było otwarte na wszelką aktywność i inicjatywy¹.

W 2000 r. skład Zarządu stowarzyszenia był następujący: Jan Andrzejewski — prezes, Jan Hermanowicz — wiceprezes, Karol Śnieżko — wiceprezes, Zenon Bohdanowicz — sekretarz, Wiesław Piątek — skarbnik, Wincenty Suchowiej — rzecznik prasowy oraz członkowie — Jerzy Choroszewski, Jerzy Bogusz, Teresa Zadranowicz, Romuald Zajkowski, Romuald Gieczewski, Ryszard Jaroszewicz, Kazimierz Charyto i Stanisław Tuczowski². Od 2001 r. siedziba Stowarzyszenia znajdowała się w Domu Polskim w Wilnie³.

Jedną z cenniejszych inicjatyw, którą udało się przeprowadzić członkom Stowarzyszenia, było wydawanie czasopisma specjalistycznego w języku polskim „Technik Wileński”. Redagowane było ono w formie biuletynu informacyjnego, przedstawiającego najnowsze wiadomości ze świata techniki oraz informacje dotyczące działalności Stowarzyszenia. „Technik Wileński” w założeniu miał być kwartalnikiem, ale ukazuje się nieregularnie.

Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Polskich na Litwie było inicjatorem zorganizowania w Wilnie Międzynarodowej Konferencji Technicznej, która odbyła się we wrześniu 2000 r. Uczestniczyło w niej około stu osób, w tym Polacy z Litwy, Polski i Niemiec. Dzięki konferencji nawiązano kontakty pomiędzy przedsiębiorcami z tych krajów. Specjaliści z różnych miast Polski starali się pomóc swoim rodakom z Wilna i Wileńszczyzny⁴.

Stowarzyszenie wystąpiło z programem współpracy z zagranicą wspólnie z jedną z litewskich firm. Zorganizowano naradę w sprawach budowlanych w Wilnie. Uczestniczyło w niej ponad trzydziestu specjalistów z Litwy i Polski. Efektem spotkania było podpisanie kilku umów i uzgodnień. Najważniejsza była umowa o współpracy podpisana 17 listopada 2000 r. pomiędzy Stowarzyszeniem Inżynierów i Techników Polskich na Litwie i polskim Związkiem Inżynierów i Techników Budowlanych. Zdecydowano o zbudowaniu wspólnymi siłami eksperymentalnego domku jednorodzinnego w prestiżowej dzielnicy miasta. Zastanawiano się nad realnymi możliwościami zainstalowania baterii słonecznych do podgrzewania wody. Spotkanie to wpłynęło także na powołanie polsko-litewskiej firmy budowlanej, podjęto również prawne i praktyczne działania zmierzające do powołania w Gdyni przedstawicielstwa firmy litewskiej. Obie organizacje inżynierów i techników postanowiły współpracować w zakresie zagadnień naukowo-technicznych, wymieniać doświadczenia i informacje głównie na temat organizowanych konferencji naukowo-technicznych, seminariów, szkoleń. Postanowiono wspólnie organizować imprezy naukowe, wymieniać materiały szkoleniowe w zakresie doskonalenia zawodowego, czasopisma techniczne oraz publikacje fachowe, wizyty i podróże zawodowo-informacyjne. Stowarzyszenia miały wspierać się nawzajem w organizowaniu spółek — przedsiębiorstw produkcyjno-handlowo-usługowych. Założono także możliwość konsultacji i doradztwa oraz rzeczoznawstwa, np. poprzez powoływanie grup eksperckich, a także udostępnianie łamów czasopism dla autorów z obu organizacji⁵.

Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Polskich na Litwie 30 września 2000 r. zawarło również porozumienie z firmą polską z Białegostoku. Umowa zakładała organizowanie na

1 *Statut organizacji społecznej „Stowarzyszenia Techników i Inżynierów Polskich” z 1996 r.*, Technik Wileński, 2000, nr 2, ss. 16–18.

2 *Informator wileński*, pod red. J. Andrzejewskiego, Wilno 2000, s. 20.

3 J. Andrzejewski, *Komunikaty — konferencje — spotkania — narady — wystawy*, Technik Wileński, 2000, nr 2, s. 12.

4 *Konferencja Inżynierów i Techników*, Magazyn Wileński, 2000, nr 10, s. 13.

5 *Narada budowlanych Litwy i Polski*, Technik Wileński, 2000, nr 2, s. 13.

terenie Litwy i Polski wystaw produkcyjno-handlowych, przeprowadzanie sympozjów i narad w celu wymiany doświadczeń, promowanie wyrobów własnych i firm pokrewnych z Litwy i Polski⁶.

Wymienione porozumienia i inne liczne inicjatywy Stowarzyszenia wskazują na aktywność jego członków. Działania, które podejmowali, mogą w przyszłości przynieść wymierne efekty i wpływać na zmianę sytuacji Polaków na Litwie.

Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy zostało powołane 14 kwietnia 1989 r.⁷ Było organizacją społeczną, dobrowolną i twórczą obywateli Republiki Litewskiej, utworzoną w celu upowszechniania nauki i sztuki oraz podnoszenia wykształcenia młodzieży. Początkowo siedziba Stowarzyszenia znajdowała się w Wilnie przy ulicy Aquonų 22⁸.

Głównym celem Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy było prowadzenie badań w dziedzinie nauk agrarnych, przyrodniczych, humanistycznych, matematycznych, społecznych, technicznych i teologicznych, które powinny uwzględniać aktualne problemy mniejszości polskiej na Litwie. Stowarzyszenie miało badać system nauczania języka ojczystego, a także wydawać rekomendacje w celu doskonalenia systemu. Poza tym przewidywano wspieranie przygotowań zdolnej młodzieży na studia i do pracy naukowej, wydawanie literatury naukowej, dydaktycznej oraz popularyzującej naukę. Myślano także o współpracy z organizacjami z Litwy i spoza jej granic, które miały charakter twórczy i mogłyby wspierać naukę, oświatę i sztukę. Inne cele to: organizowanie kongresów, konferencji naukowych, seminariów, konkursów, zachęcanie członków Stowarzyszenia do pracy pedagogicznej w szkołach ogólnokształcących, zawodowych, pomaturalnych i wyższych, zakładanie funduszy, przedsiębiorstw i instytucji społecznych⁹. Ważne przy tym było, iż, jak to określał statut, członkiem Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy mógł być każdy naukowiec, obywatel Republiki Litewskiej, a zatem nie tylko narodowości polskiej¹⁰.

Pierwszym prezesem Stowarzyszenia został prof. Roman Brazis. Pełnił tę funkcję do 1998 r., kiedy to prezesem na nową, trzyletnią kadencję został dr Jarosław Wołkonowski. Na Litwie w 2001 r. było około pięćdziesięciu osób narodowości polskiej ze stopniem doktora nauk albo doktora habilitowanego; do Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy należało czterdzieści pięć osób (osoba, która była doktorantem, czyli posiadała stopień magistra, zgodnie z prawem litewskim nie mogła być członkiem Stowarzyszenia).

Stowarzyszenie ma na celu przede wszystkim integrowanie środowiska naukowego Polaków na Litwie. Organizacja stara się wspomagać naukowców w ich pracy naukowej, np. poprzez poszukiwanie możliwości stypendialnych, branie udziału w konferencjach naukowych, a także publikowanie prac naukowych. Jest to bardzo ważne, zwłaszcza dla początkujących naukowców, gdyż daje możliwości tworzenia dorobku naukowego. Stowarzyszenie promowało, pomagało i wspierało finansowo młodych adeptów nauki. Pomoc obejmowała osoby, które zaczynały pisać prace doktorskie czy habilitacyjne. Pomoc dotyczyła także takich działań, jak stwarzanie możliwości występowania na konferencjach naukowych, czy też szukanie współpartnerów w Polsce — promotorów, opiekunów naukowych itd. Jest to

6 Ibidem, s. 14.

7 R. Brazis, *Polskie szkolnictwo na Litwie — przeszłość, stan obecny i perspektywy*, w: *Wileńszczyzna u progu III tysiąclecia. Materiały konferencji naukowej Wilno — 27 listopada 1999 r.*, s. 26.

8 Statut Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy z 1997 r., tłumaczenie z języka litewskiego, tekst w posiadaniu autora, s. 1.

9 Ibidem, ss. 1—2.

10 Ibidem, s. 2.

bardzo istotne w związku z niezwykle niskim wskaźnikiem osób ze stopniem naukowym wśród społeczności polskiej na Litwie. W 2001 r. było w RL około 4,5 tys. osób ze stopniem doktora nauk, a wskaźnik dotyczący Polaków wynosił zaledwie 0,1%. Na podstawie spisu z 1989 r. obliczono, iż Polaków na Litwie było 7%; pięćdziesięciu miało tytuł doktora. Teoretycznie więc, dla zachowania proporcji, liczba ta powinna wzrosnąć do trzystu osób. Tę bardzo wyraźną dysproporcję właśnie Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy stara się wyrównywać. Tak trudna sytuacja inteligencji polskiej na Litwie jest spowodowana wcześniejszymi wydarzeniami historycznymi, które w sposób szczególny uderzyły w ludność polską na Litwie. W zdecydowanej większości współcześnie jest to inteligencja w pierwszym pokoleniu. Znacznie trudniej w takiej sytuacji o budowanie inteligentnej tradycji, oznacza to także, że pewne elementy trzeba tworzyć od podstaw¹¹.

Ciekawym wydarzeniem w historii organizacji był moment rejestracji stowarzyszenia, kiedy to władze litewskie nie chciały się zgodzić na nazwę „Stowarzyszenie Naukowców Polaków na Litwie”, co było zgodne z polskimi zasadami gramatycznymi. Współczesna nazwa „Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy” jest wynikiem kompromisu, co prawda nie do końca zrozumiałym dla strony polskiej.

Jednym z pierwszych kroków Stowarzyszenia było powołanie Uniwersytetu Polskiego w Wilnie w 1991 r. Władze litewskie przez kilka lat nie chciały uznać uczelni i zarejestrować jej jako uczelni państwowej, traktując ją jako placówkę nielegalną. Od 1998 r. nastąpił nowy okres w rozwoju uczelni. Z jednej strony stopniowo ulegała zmianie postawa strony litewskiej, a jednocześnie władze Stowarzyszenia rozumiały, że budowa uczelni państwowej nie miałyby szans powodzenia. Dlatego zdecydowano się na powołanie uczelni niepaństwowej, jako instytucji wyższej użyteczności publicznej, co było zgodne z prawem litewskim. W ten sposób zakończono drugi etap budowy polskiej wyższej uczelni na Litwie. Cel z 1991 r. został osiągnięty. Uczelnia stała się szansą dla mniejszości polskiej na Litwie¹².

Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy stara się utrzymywać dobre stosunki z naukowcami litewskimi. Przykładem mogą być konferencje organizowane przez Stowarzyszenie, na które zapraszano naukowców różnych narodowości, w tym także Litwinów. Starano się poprzez takie działania integrować środowisko naukowe dla wspólnego dobra. Jednakże otwartość na wzajemne kontakty przebiega niestety często tylko w jednym kierunku¹³.

Topienie lodów w stosunkach polsko-litewskich następuje powoli również w świecie nauki. Można jednak mieć nadzieję, że kolejne lata i wspólne przedsięwzięcia przybliżą do siebie ludzi różnych narodowości, ale wywodzących się z jednego środowiska.

Związek Prawników Polaków na Litwie jest zawodową organizacją społeczną prawników — Polaków. Działalność organizacji opiera się na zasadach sprawiedliwości społecznej, realizmie politycznym, priorytecie wartości ogólnoludzkich, jawności, samorządzie oraz innych zasadach demokratycznych. Organizacja funkcjonuje na obszarze Litwy w zgodzie z obowiązującym prawem litewskim. Stowarzyszenie posiada osobowość prawną, własną pieczęć, emblemat i inną symbolikę. Początkowo organizacja miała siedzibę w Wilnie przy ulicy Pylimo 45/2. Związek mógł tworzyć swoje oddziały w miastach i rejonach Republiki, które nie miały osobowości prawnej. Statut organizacji powstał 9 września 1996 r.,

11 Relacja dr. Jarosława Wolkonowskiego, prezesa Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy, rozmowa przeprowadzona w Wilnie w czerwcu 2001 r., kasetą w posiadaniu autora.

12 Ibidem.

13 Ibidem.

zatwierdzony został 5 października 1996 r. na zebraniu Związku Prawników Polaków na Litwie. Gdy Związek powstawał, założono, że będzie istniał przez okres nieograniczony. Związek mógł mieć także swoich sponsorów spośród osób fizycznych czy organizacji społecznych, które materialnie wspierałyby organizację¹⁴.

Zgodnie ze statutem Związek Prawników Polaków na Litwie zrzesza prawników — Polaków i zamierza aktywnie kształtować suwerenne, praworządne państwo litewskie. Stowarzyszenie dąży do realizacji praw i wolności człowieka oraz chce pomagać w kształtowaniu świadomości mieszkańców w aspekcie prawa. Związek zakłada dbałość o doskonalenie kwalifikacji zawodowych młodych prawników oraz kształtowanie etyki zawodowej prawników — Polaków. Poza tym stowarzyszenie chce brać udział w ugruntowaniu zasad demokratycznego kierowania państwem poprzez tworzenie i doskonalenie odpowiednich ustaw, bronić interesów własnych członków oraz zacieśniać więzi nauki z praktyką, udzielać w określonych sytuacjach pomocy humanitarnej. Uznaje się za bardzo istotne wdrażanie zaleceń naukowych w praktyce legislacyjnej i prawniczej¹⁵.

Aby realizować tak ambitne cele, Związek organizował grupy prawników — Polaków, zawierał umowy oraz innymi sposobami włączał swoich członków do badań nad aktami prawnymi, opracowywał wnioski w celu ich doskonalenia, tworzył nowe akty normatywne i omawiał projekty. Związek udzielał poparcia swym członkom, którzy zostali wybrani do Sejmu Republiki Litewskiej oraz do rad samorządowych. Stowarzyszenie współpracowało z instytucjami państwowymi, organizacjami społecznymi i demokratycznymi ruchami w Republice Litewskiej, utrzymywało więzi i współpracowało z organizacjami prawników z innych krajów oraz organizacjami międzynarodowymi. Związek zajmował się objaśnianiem praw i wolności człowieka, a także troszczył się, aby były one wcielane w życie. Stowarzyszenie starało się także zachęcać swoich członków do udzielania pomocy prawnej różnym osobom, zwłaszcza narodowości polskiej, i wielu organizacjom.

Związek Prawników Polaków na Litwie organizował również zebrania, konferencje, dyskusje, debaty, konkursy oraz inne przedsięwzięcia z zakresu prawa. Związek zamierzał publikować serię wydawniczą o tematyce prawniczej. Jako że organizacja ma charakter zawodowy, mogą do niej należeć osoby, które posiadają wyższe wykształcenie prawnicze, a kandydatami na członków mogą być studenci prawa¹⁶.

Związek Prawników Polaków na Litwie początkowo liczył siedemnastu członków, natomiast w 2001 r. już dwudziestu dwóch. W połowie lat dziewięćdziesiątych reprezentacja prawników Polaków na Wileńszczyźnie była stosunkowo nieliczna, przy jednoczesnym wysokim procencie ludności polskiej na tym obszarze. Ludność ta była dosyć biedna, a tymczasem pojawiały się coraz większe trudności prawne, chodziło zwłaszcza o sprawę zwrotu ziemi. Kwestia ta przysparzała wielu ludziom olbrzymich problemów. Ludność polska, która nie znała języka litewskiego, często nie potrafi w precyzyjny sposób przedstawić swoich roszczeń. Poza tym nie wszyscy prawnicy z Wileńszczyzny znali język polski, a ich wysokie honoraria sprawiały, że nie każdego stać było na porady prawne. W związku z tym w 1996 r. Zbigniew Mackiewicz, Stefan Świetlikowski i Zbigniew Stwoł podczas towarzyskiej rozmowy postanowili założyć związek prawników, który w jakiś sposób wpływałby na polepszenie sytuacji Polaków na Litwie. Odbyło się zebranie założycielskie. Wybrana została Rada Związku. Pierwszym prezesem został Zbigniew Mackiewicz, który pełnił tę funkcję do

14 Statut Związku Prawników Polaków na Litwie z 1996 r., materiał w posiadaniu autora, s. 1.

15 Ibidem, ss. 1—2.

16 Ibidem, ss. 2—3.

1998 r. Po nim prezesem do 2000 r. był Stefan Świetlikowski. Na kolejnym walnym zebraniu Związku Prawników Polaków na Litwie w lutym 2000 r. na prezesa wybrano Zbigniewa Stwołła.

W siedzibie wileńskiego oddziału ZPL prawnicy dyżurowali raz w tygodniu i przyjmowali interesantów, o czym informowała zawsze prasa polska. Do Związku Prawników Polaków na Litwie zwracały się polskie organizacje z prośbą o konsultację. Zdarzały się też sytuacje, kiedy do Związku zwracały się Senat RP oraz Wspólnota Polska z prośbą o ekspertyzę prawną. Stowarzyszenie starało również wspierać studentów Polaków z Litwy, którzy ubiegali się o przyjęcie na studia prawnicze bądź już studiowali.

Największym problemem społeczności polskiej na Litwie w latach 2000—2001 była, jak wspomniano, kwestia odzyskania majątku przez byłych właścicieli na Wileńszczyźnie. Bardzo często poruszano także problemy związane z kodeksem pracy, a konkretnie ze zwolnieniami i próbami odzyskania pracy. Często były sytuacje, gdy przychodzili ludzie z ewidentnymi przykładami, pokazującymi, że było łamane prawo pracy. Prawnicy w takich sytuacjach pisali skargi do sądu i starali się pomóc konkretnym osobom.

Przedstawiciele Związku Prawników Polaków na Litwie prowadzili także działalność propagującą wiedzę prawniczą, np. poprzez wywiady w prasie polskiej na Litwie czy wizyty w polskich szkołach i udział w spotkaniach z młodzieżą. Od 2001 r. siedziba Związku mieści się w Wilnie w Domu Polskim. Stowarzyszenie dysponuje komputerem — darem Senatowi RP.

Wszyscy członkowie stowarzyszenia pracowali zawodowo — w sądzie, prokuraturze, w samorządzie — a więc wykonywali zawody związane z prawem. Pomimo dużych obowiązków zawodowych, w każdej sytuacji można było liczyć na pomoc prawną przedstawicieli Związku. W prasie polskiej na Litwie podawana była informacja o terminie konsultacji oraz numer telefonu do prezesa Związku Prawników Polaków na Litwie, z którym można było umówić się spotkanie¹⁷.

Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Polska Macierz Szkolna” powstało 11 listopada 1990 r. Początkowo było zarejestrowane przez władze litewskie bez słowa „Polska”. Władze litewskie nie chciały uznać odrodzenia organizacji, która działała na Wileńszczyźnie w okresie międzywojennym.

Litwini byli wówczas szczególnie uczuleni na wszelkie kwestie, które wiązały się z historią i stosunkami polsko-litewskimi. Pierwszym prezesem Stowarzyszenia został Wacław Baranowski, wybrany 11 listopada 1990 r., a wiceprezesami Teresa Sokołowska i Józef Kwiatkowski. W 1993 r. na prezesa Macierzy Szkolnej wybrano Józefa Kwiatkowskiego. Każdorazowo Zarząd składał się z piętnastu—siedemnastu osób¹⁸.

Celem Stowarzyszenia była szeroko pojmowana działalność na rzecz nauczycieli i uczniów szkół z polskim językiem nauczania, ale także wspieranie podwyższania kwalifikacji zawodowych przez pracowników oświaty, nauki i kultury, wspomaganie w tworzeniu normalnych warunków codziennej pracy oraz zwracanie szczególnej uwagi na rozwój twórczy pracowników i uczniów. Zakładano aktywizację środowiska uczniowskiego i młodzieżowego, rozwijanie miłości do mowy ojczystej, kultury tradycji polskiej¹⁹.

17 Relacja Zbigniewa Stwołła, prezesa Związku Prawników Polaków na Litwie, rozmowa przeprowadzona w czerwcu 2001 r. w Wilnie, kasetą w posiadaniu autora.

18 Relacja Józefa Kwiatkowskiego, prezesa Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Polska Macierz Szkolna”, rozmowa przeprowadzona w czerwcu 2001 r. w Wilnie, kasetą w posiadaniu autora.

19 Statut Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie z 1996 r., ss. 1—2.

Stowarzyszenie jednoczy w swych szeregach nauczycieli szkół polskich z całej Wileńszczyzny. Jest jednostką samodzielną, z własnym statutem, zarejestrowaną jako organizacja społeczna. Strukturę organizacyjną tworzą szkolne koła, oddziały miejskie i rejonowe. Działalność Stowarzyszenia jest ściśle związana z działalnością Związku Polaków na Litwie. Większość inteligencji polskiej zaangażowanej w okresie odrodzenia narodowego na Litwie to byli właśnie nauczyciele, i to oni dominowali w ZPL. Siłą rzeczy szkolnictwo i oświata były jednymi z priorytetów działalności ZPL. Związek zajmował się również wieloma innymi sprawami. Sytuacja polityczna i realia zadecydowały o tym, że oświatowcy postanowili się oddzielić. Obawiano się, aby sprawy oświaty, wychowania czy samokształcenia nie utonęły w morzu innych sfer działalności ZPL. Poza tym litewskie władze oświatowe niezbyt przychylnie patrzyły na koła ZPL w szkołach, przypisując im działalność polityczną²⁰.

Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Polska Macierz Szkolna” po wydzieleniu z ZPL kontynuowało poprzednią działalność, tzn. organizowało różnorodne formy dokształcania nauczycieli, wyposażało szkoły w pomoce poglądowe i metodyczne, organizowało kolonie dla dzieci. Siedziba organizacji początkowo (w 1990 r.) mieściła się w byłym muzeum Feliksa Dzierżyńskiego. Istotną rolę w Stowarzyszeniu od samego początku pełnili: Teresa Sokołowska, Krystyna Dzierżyńska, Józef Kwiatkowski. Stowarzyszenie działało jako organizacja społeczna obok struktur państwowych, takich jak: Ministerstwo Kultury i Oświaty, wydziały oświaty, Instytuty Doskonalenia Nauczycieli, nie wkraczało w sferę ich działalności. Macierz Szkolna współpracowała z Departamentem do spraw Narodowości, gdzie miało oparcie w minister Halinie Kobeckaitė. Stowarzyszenie mogło rozwinąć działalność przy wsparciu Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, Fundacji im. Goniewicza, Towarzystwa Przyjaciół Grodna i Wilna, Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej oraz ambasady i konsulatu RP w Wilnie. Dzięki temu wsparciu szkoły Wileńszczyzny zostały wyposażone w literaturę piękną, pomoce naukowe i metodyczne.

Stowarzyszenie pomagało także nawiązywać kontakty pomiędzy poszczególnymi kuratoriami miast, województw a rejonami i szkołami polskimi na Litwie. Wspierano także szkoły, które samodzielnie znalazły partnerów do współpracy, co zaowocowało wyjazdami uczniów, nauczycieli i współpracą dyrektorów szkół. Zakładano, że w przyszłości każda szkoła na Wileńszczyźnie będzie miała przyjaciół w Polsce²¹.

Macierz Szkolna była inicjatorem wyróżnień dla wielu pedagogów z Wileńszczyzny medalami Rzeczypospolitej za działalność na polu krzewienia oświaty i kultury polskiej. Stowarzyszenie często występowało wobec litewskich władz oświatowych jako wyraziciel opinii nauczycieli szkół polskich. Stowarzyszenie wielokrotnie wysuwało inicjatywy, które miały na celu rozwiązywanie spraw dotyczących szkolnictwa polskiego na Wileńszczyźnie. Macierz Szkolna brała np. udział w opracowaniu założeń projektu integracji szkół z polskim językiem nauczania z systemem oświaty RL²².

Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Polska Macierz Szkolna” systematycznie organizowało konferencje. W grudniu 1993 r., gdy obchodzono czwartą rocznicę istnienia, z wytypowanych w kołach szkolnych dwustu pięćdziesięciu czterech delegatów przybyło stu osiemdziesięciu dwóch. W trakcie takich spotkań poruszano najistotniejsze problemy szkolnictwa polskiego na Litwie, podsumowywano działalność Stowarzyszenia. W tamtym okresie jedną z ważniejszych spraw była pomoc z Polski. W latach

20 J. Lisiewicz, *Polska Macierz Szkolna*, Magazyn Wileński, 1993, nr 17, s. 4.

21 Ibidem, ss. 4–5.

22 Ibidem, s. 5.

1990—1993 doksztalcaniem objętych zostało siedmiuset nauczycieli, a ponad 3 tys. dzieci polskich skorzystało z kolonii w kraju. Poważnym problemem był natomiast brak nauczycieli Polaków (trzecią część nauczycieli stanowili emeryci) oraz fakt, że co czwarty nauczyciel, który pracował w szkole polskiej, nie był specjalistą z zakresu wykładowanego przedmiotu²³.

Podczas konferencji zorganizowanej w październiku 1995 r. wśród wielu problemów zwrócono uwagę na deficyt lituanistów w polskich szkołach, brak środków finansowych, sprzeciwiono się również wprowadzeniu lekcji historii i geografii Litwy w języku litewskim w związku z nieprzygotowaniem do tego nauczycieli i uczniów²⁴.

Macierz Szkolna należała do organizacji, których liczba członków systematycznie wzrastała. W 1996 r. na kolejnej konferencji sprawozdawczo-wyborczej byli obecni delegaci ze stu dziewiętnastu kół. W sumie w połowie lat dziewięćdziesiątych do Stowarzyszenia należało tysiąc dwustu dziewięćdziesięciu dziewięciu nauczycieli. Tematem, który zdominował obrady konferencji z 1996 r., było rozporządzenie nr 387 litewskiego ministra nauki i oświaty, które dotyczyło prowadzenia biurowości, dzienników klasowych, języka napisów i wywieszek w szkołach. Decyzja ministra zaniepokoiła społeczność polską, gdyż była niezgodna z założeniami Ustawy Republiki Litewskiej o mniejszościach narodowych. Minister w specjalnym piśmie wyjaśniał, że wywieszki i napisy w szkole mogły być też w innym języku obok państwowego²⁵. W dyskusjach wracano także do kwestii nauczania historii i geografii w języku państwowym²⁶.

W 1999 r. Macierz Szkolna przeprowadzała akcję zbierania podpisów w związku z prośbą o przywrócenie obowiązkowej matury z języka ojczystego. Ponad 25 tys. rodziców złożyło podpisy pod petycją. Pewnym osiągnięciem tej akcji była decyzja władz oświatowych o przeprowadzaniu tzw. małej matury w dziesiątej klasie oraz wpisanie egzaminu z języka ojczystego na listę przedmiotów do wyboru. W roku szkolnym 1999/2000 ministerstwo oświaty i nauki ustaliło, iż w szkołach miał obowiązywać jeden egzamin z języka litewskiego. Niektóre przedmioty znalazły się na liście tzw. obowiązkowych przedmiotów do wyboru, wśród nich m.in.: matematyka, fizyka, chemia, język obcy i język ojczysty dla szkół nielitewskich. Prezes Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie Józef Kwiatkowski uważał, że był to jeden z całej serii kroków wymierzonych w ograniczenie oświaty w języku polskim.

Podobnie oceniano rozporządzenie ministra oświaty nr 150 z 4 lutego 1999 r., które zakładało, iż szkoły na Wileńszczyźnie z niepaństwowym językiem wykładowym mogą być reorganizowane w placówki niższego szczebla. Kolejnym przykładem, pokazującym złą wolę władz litewskich wobec szkolnictwa polskiego na Litwie była, zdaniem przedstawicieli Macierzy Szkolnej, sprawa polskich podręczników, gdyż praktycznie zaprzestano ich tłumaczenia. Wydawane były jedynie podręczniki dla klas początkowych i do języka polskiego, napisane przez polskich nauczycieli bądź przy współpracy z autorami z Polski. W roku szkolnym 1999/2000 dzieci w szkołach polskich korzystały z podręczników wydanych przed wieloma laty. Z każdym rokiem brak książek był coraz dotkliwiej odczuwalny. Ministerstwo kierowało się wytycznymi nietłumaczenia części podręczników do klasy V do

23 J. Lisiewicz, *Statystyka nie wykorzystanych możliwości*, Magazyn Wileński, 1994, nr 1, ss. 9—10.

24 *Uchwała roboczej konferencji nauczycieli szkół z polskim językiem nauczania na Litwie z dnia 28 października 1995 r.*, Magazyn Wileński, 1995, nr 21, ss. 6—7.

25 J. Lisiewicz, *Macierz Szkolna myśli o przyszłości*, Magazyn Wileński, 1996, nr 6, s. 2.

26 *Rezolucja III Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”*, Magazyn Wileński, 1996, nr 6, s. 5.

całkowitego zaprzestania tłumaczenia książek dla klas XI—XII. W latach 1998—1999 z ogólnej liczby dziewięćdziesięciu jeden podręczników, które wydano dla klas V—XII, tylko dwadzieścia sześć ukazało się w języku polskim. Były to podręczniki do języka i literatury polskiej. A jednocześnie minister oświaty i nauki Litwy wydał rozporządzenie nr 1007 z 9 września 1999 r., w którym na liście podręczników obowiązkowych do użytku w szkołach polskich tylko dla klas V—X znalazło się aż trzydzieści sześć podręczników i dziewięć zeszytów do ćwiczeń w języku litewskim²⁷. Macierz Szkolna, aby rozwiązać ten problem, występowała do Polski z prośbą o rozpatrzenie możliwości sfinansowania tłumaczenia i wydania podręczników dla szkół polskich na Litwie. Przekładu mieli się podjąć nauczyciele polscy z Litwy.

Macierz Szkolna zwracała uwagę także na brak lituanistów, zwłaszcza w terenie. W roku szkolnym 1999/2000 w rejonie sołecznickim z pięćdziesięciu pięciu nauczycieli języka litewskiego dwudziestu sześciu nie było specjalistami. Jednocześnie strona litewska zarzucała Polakom mieszkającym na Litwie słabą znajomość języka państwowego, a zarazem z łatwością znajdowała nauczycieli do zakładania litewskich szkół dla polskich dzieci, zamiast kierować specjalistów od języka do poszczególnych szkół polskich²⁸.

W roku 2000 odbyła się IV Konferencja Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie. Zasadniczą kwestią, którą zajmowali się uczestnicy spotkania, było przywrócenie języka ojczystego na listę egzaminów obowiązkowych z wpisaniem oceny na świadectwo maturalne. Był to postulat całej społeczności polskiej na Litwie. W latach 1998—2000 ten temat poruszany był przez różne gremia, a nawet przez prezydentów Polski i Litwy, parlamentarzystów obu krajów, ministrów oświaty RP i RL²⁹. Podczas konferencji poruszano także kwestię nowej walki o polską szkołę, która zdaniem nauczycieli powinna zaczynać się od przedszkola. Dziecko, które było wychowywane od początku w kulturze ojczystej, miało szansę stać się naprawdę świadomym obywatelem. Zwracano również uwagę na potrzebę edukacji pozalekcyjnej, dzięki czemu dzieci mogły zdobywać wiedzę na temat ojczystego dziedzictwa kulturowego i historycznego oraz poznawać tradycję, pieśni i folklor swego regionu.

Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie w 2000 r. było jedną z najprężniej działających organizacji polskich. Skład władz przez wiele lat pozostawał prawie niezmienny. W 2000 r. na prezesa wybrano ponownie Józefa Kwiatkowskiego, a na sekretarza Krystynę Dzieżgowską. Oprócz wymienionych skład Zarządu był następujący: Danuta Obłączyńska, Jadwiga Sienkiewicz, Janina Kondratowicz, Bernard Awłosewicz, Edmund Bohdanowicz, Teresa Młyńska, Leokadia Zabłocka, Danuta Rałowicz, Jan Dowgiało, Czesław Dawidowicz, Marian Bujnicki, Kazimierz Karpicz, Krystyna Słaboda³⁰.

W roku 2000 Macierz Szkolna obchodziła swoje dziesięciolecie, chociaż korzeniami sięgała lat dwudziestych. W końcu XX w. Macierz Szkolna na Litwie odgrywała bardzo ważną rolę w odrodzeniu polskiego szkolnictwa. Podstawową kwestią był prestiż i konkurencyjność szkoły polskiej, kwalifikacje nauczycieli, wyposażenie placówek oświatowych. Osiągnięcia w tej dziedzinie były w dużej mierze zasługą Macierzy Szkolnej, która koordynowała pomoc płynącą z Polski, artykułowała potrzeby, motywowała do pracy oraz przedstawiała do oceny społecznej końcowe wyniki.

27 J. Lisiewicz, *Ziarno od plew oddzielić...*, Magazyn Wileński, 1999, nr 10, s. 4.

28 Ibidem, s. 5.

29 J. Lisiewicz, „...zmieniając język, stajemy się kimś innym...”, Magazyn Wileński, 2000, nr 5, s. 3.

30 Informacja uzyskana przez autora w siedzibie Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie w Wilnie we wrześniu 2001 r.

Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie w 2000 r. zrzeszało tysiąc trzystu członków, a koła stowarzyszenia mieściły się w stu dwudziestu pięciu szkołach³¹.

Rola Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Polska Macierz Szkolna” dla funkcjonowania społeczności polskiej na Litwie jest nie do przecenienia. Świadczą o tym liczne sukcesy, które osiągały szkoły polskie na Litwie, co w niemalym stopniu było wynikiem działań Macierzy Szkolnej i aktywnych polskich nauczycieli³². Wynikało to przede wszystkim z faktu, iż sprawy, którymi zajmowała się Macierz Szkolna, były bardzo bliskie niemalże wszystkim Polakom na Litwie. Szkolnictwo łączyło społeczność polską ponad wszelkimi podziałami. Nie bez znaczenia było także to, że zdecydowana większość inteligencji polskiej na Litwie w mniejszym bądź większym stopniu była związana z oświatą.

Temat działalności polskich organizacji w Republice Litewskiej daleki jest od wyczerpania. Autor dokonał określonego wyboru, prezentując organizacje inżynierów i techników, prawników, naukowców i nauczycieli polskich na Litwie. Cechą wspólną tych organizacji jest przynależność do nich polskiej inteligencji. Poza tym stanowią one rodzaj organizacji o charakterze zawodowym, które działając na rzecz społeczności polskiej na Litwie, wspierają swoich członków w ich rozwoju zawodowym. Należy podkreślić, iż w Republice Litewskiej funkcjonuje bardzo dużo polskich organizacji i odgrywają one istotną rolę w integracji społeczności polskiej na Litwie.

31 J. Lisiewicz, *Człowiek jest wielki przez to, czym dzieli się z innymi...*, Magazyn Wileński, 2000, nr 12, ss. 3–4.

32 J. Kwiatkowski, *Szkolnictwo polskie na Litwie — stan posiadania, problemy, perspektywy*, Biuletyn Stowarzyszenia Wspólnota Polska, 2001, nr 5, ss. 20–25.